

فرا تحلیل رابطه هوش معنوی با تاب آوری

صغری صادق زاده^۱، فائزه هدایت^۲

^۱ کارشناسی ارشد رشته مدیریت آموزشی

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد رشته تحقیقات آموزشی دانشگاه شهید مدنی (نویسنده مسئول)

tahasevin۱۶@gmail.com

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر فرا تحلیل رابطه هوش معنوی با تاب آوری بود. روش پژوهش حاضر از نوع فرا تحلیل بود. از پایگاه های اطلاعاتی داخل کشور برای یافتن و جمع آوری گزارش های پژوهشی این حوزه مورد بررسی قرار گرفت. نمونه مطالعات مورد استفاده شامل ۳۸ مطالعه انجام شده از سال ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۷ در ایران (زبان فارسی) و همچنین در خارج از کشور (زبان انگلیسی) از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹ بود که این تحقیقات مشتمل بر ۸۳۴۵ آزمودنی بودند. از ضریب همبستگی پیرسون به عنوان شاخص اندازه اثر استفاده شد. کلیه تحلیل های آماری با استفاده از نرم افزار CMA ویرایش دوم انجام شد. یافته ها نشان می دهد که اندازه اثر خلاصه برای مدل اثرات ثابت برابر ۰/۵۰۷ و برای اثرات تصادفی برابر ۰/۵۲۰ است که هر دو در سطح ۰/۰۱ معنی دار بودند. بر اساس شاخص کوهن اندازه اثر خلاصه پژوهش حاضر را می توان یک اندازه اثر متوسط تفسیر کرد. بین هوش معنوی و تاب آوری رابطه وجود دارد.

واژه های کلیدی: فرا تحلیل، هوش معنوی، تاب آوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

در سال های اخیر رویکرد روانشناسی مثبت گرا، با شعار توجه به استعدادها و توانمندی انسان، مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. عواملی که تطابق هر چه بیشتر آدمی با نیازها و تهدیدهای زندگی را موجب گردند، بنیادی ترین سازه های مورد پژوهش در این رویکرد می باشد. در این میان تاب آوری جایگاه ویژه ای به خصوص در حوزه روانشناسی تحولی و سلامت روان را به خود اختصاص داده است (کازیسکی، راب، آلدوساری و برادوجن^۱، ۲۰۱۰). اهمیت تاب آوری این است که برخورداری از این خصوصیت باعث می شود افراد به رفتار سازگارانه در موقعیت حل مسأله دست پیدا کنند، که بالاترین سطوح رشد را در حیطه های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی، بین فردی و ... شامل می شود و فرد را برای هماهنگی با پدیده های اطرافش و دستیابی به یکپارچگی درونی و بیرونی یاری می کند. همچنین افراد برای برخورد موفقیت آمیز با انواع شرایط استرس زا، علاوه بر خودکارآمدی و توانایی کنار آمدن با استرس و ناراحتی و حل مسائل به شیوه مطلوب، نیازمند تاب آوری هستند که به نوعی از عزت نفس و سلامت روانی خود در مقابل مشکلات محافظت کنند (مشایخی دولت آبادی و محمدی، ۲۰۱۴، ص ۲۰۷). از جمله عواملی که به فرد در برخورد و سازگاری با موقعیت های دشوار و تنش زای زندگی کمک می کند و افراد را در برابر اختلال های آسیب شناختی و دشواری های زندگی در امان نگه دارد تاب آوری است (شیخ الاسلامی، صادقی و محمدیان، ۲۰۱۵). تاب آوری به عنوان عاملی در جهت سازگاری موفقیت آمیز با تغییرات و توانایی مقاومت در برابر مشکلات شناخته شده است (مک آلیستر و مک کینون^۲، ۲۰۰۹؛ آلبو کردی، ۱۳۹۱). تاب آوری به معنای مهارت ها و توانمندی هایی است که فرد را قادر می کند با سختی ها و مشکلات و چالش ها سازگار شود؛ علاوه بر این، تاب آوری توانایی سازگاری موفقیت آمیز با عوامل فشارزا نیز است (لئون، دورستین و وارد^۳، ۲۰۱۶). نیک فطرت بودن، مذهبی بودن، خوش بین بودن (کاوایانی، حمید و عنایتی، ۱۳۹۳). توانایی برگشتن و بهبود پیدا کردن، مهارت های فکری انعطاف پذیر، جست وجو کردن مشکلات به عنوان فرصتی برای یادگیری و رشد، توانایی حل کردن مشکلات و مهارت های حل تعارض از جمله ویژگی های افراد تاب آور هستند (اویشی، تاکو، هیرانو و سعید^۴، ۲۰۱۸). روانشناسان بالینی، اخیراً مدل هایی از تاب آوری را تحت شرایط فقدان، خشونت و درد بررسی کرده اند. نتایج هماهنگ این پژوهش ها موید تاثیرات مثبت، سازنده و انطباق رشد یافته با شرایط خطیر و استرس زای فوآلذکر است. با توجه به تحقیقات انجام شده هوش معنوی به میزان قابل توجهی می تواند بر میزان تاب آوری تاثیرگذار باشد (اوزاکا، سوزوکی، میرزونو، تارومی، یوشیدا^۵ و همکاران، ۲۰۱۷).

هوش معنوی بیانگر مجموعه ای از توانایی ها و ظرفیت هایی است که کار در جهت آن ها منجر به افزایش انطباق پذیری می شود (کههریزه، ۱۳۹۸). معنویت، شکلی از هوش تلقی می شود؛ زیرا به فرد امکان می دهد تا مسائل خود را حل کند و با محیط و رویدادهای زندگی مقابله نماید و سازگار گردد. زوهارو مارشال^۶؛ ۲۰۰۰؛ به نقل از میکائیلی منیع، بابایی و حسنی، ۱۳۹۳)

^۱ Kozycki, Raab, Aldosary & Bradwejn

^۲ McAllister & McKinnon

^۳ Leon, Dorstyn & Ward

^۴ Oshio, Taku, Hirano & Saeed

^۵ Ozawa, Suzuki, Mizuno, Tarumi, Yushida

معتقدند: هوش معنوی موجب می شود فرد در برابر رویدادها و حوادث زندگی بینشی عمیق بیابد و از سختیهای زندگی نترسد و با صبر و تفکر با آن ها مقابله کند و راه حل های منطقی و انسانی برای آنها بیابد. در حقیقت، این هوش موجب می شود فرد از دیدگاه و رویکردهای گوناگون به مسئله ی پیش رو نظر کرده، به راه حل های متنوع دست یابد. در حالی که معنویت به زندگی هدف و معنا می بخشد، هوش معنوی مهارت توجه به این هدف در هر لحظه از زندگی است، به گونه ای که سازگاری و کنش فرد بیشتر شود. هوش معنوی موجب می شود فرد در برابر رویدادها و حوادث زندگی، بینش عمیقی به دست آورد، با صبر و تفکر با آنها مقابله کند و راه حل های بهتری برای آن ها بیابد (سهرابی و ناصری، ۲۰۱۳). هوش معنوی با ایجاد معنا و ارزش در زندگی، شخص را در برابر حوادث زندگی مقاوم می کند (ضمیری نژاد، پیلتن، حق شناس، طبری و اکبری، ۲۰۱۴). ایجاد معنای شخصی در زندگی، به تحمل فشار و رنج کمک می کند. افرادی که دارای هوش معنوی بالایی هستند، با ارزش دادن و معنی بخشیدن به فشار و رنج آن را تحمل کرده و به عنوان فردی که می تواند در برابر سختی ها تاب آور باشد، آن را رنج می پذیرند (خدابخشی کولایی و همکاران، ۱۳۹۲).

پیشینه تحقیق

تحقیقات گذشته نشان داده است که هوش معنوی می تواند بر تاب آوری تأثیر بگذارد (جوادی نژاد و همکاران، ۲۰۱۹؛ جوادیان، حیدرپوریزادی و بهزادمنش، ۱۳۹۸؛ مشعل پور فرد، ۱۳۹۷؛ حمید و همکاران، ۱۳۹۰؛ هاشمی و جوکار، ۱۳۹۰). حمید و همکاران (۱۳۹۱) نشان دادند که سلامت روان و هوش معنوی، تاب آوری را در دانشجویان پیش بینی می کند. همچنین فراهم کردن عوامل حمایتی، مانند مذهب و معنویت، می تواند منجر به افزایش تاب آوری آن ها گردد.

حسین چاری و محمدی (۱۳۹۰) تحقیقی با عنوان پیش بینی تاب آوری روان شناختی بر اساس اعتقادات مذهبی در دانشجویان شهری و روستایی انجام دادند. نمونه ای مشتمل بر ۱۹۷ دانشجویان شهری و روستایی دانشگاه پیام نور شهرستان بافت در استان کرمان به عنوان نمونه انتخاب شدند. نتایج نشان داد که از بین ابعاد پنجگانه اعتقادات مذهبی، بعد باورهای مذهبی در درجه اول و دانش مذهبی در مرتبه بعدی می توانند تاب آوری دانشجویان را به طور مثبت و معن آوار پیش بینی نمایند. کشاورزی و یوسفی (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان رابطه بین هوش عاطفی، هوش معنوی و تاب آوری به این نتیجه رسیدند که نمرات کلی هوش عاطفی و هوش معنوی به طور مثبت و معنی داری نمره کلی تاب آوری را پیش بینی می کنند اما هوش عاطفی پیش بینی کننده قوی تر تاب آوری است. نیک آمال و شادمان فر (۱۳۹۲) تحقیقی با عنوان ارتباط هوش معنوی با تاب آوری روان شناختی در دانشجویان انجام دادند. نمونه ای شامل ۴۵۰ دانشجوی (۲۲۰ پسر و ۲۳۰ دختر) رشته های مختلف از دانشگاه تهران، تربیت مدرس و تهران مرکزی و علوم تحقیقات شهر تهران به شیوه نمونه برداری خوشه ای انتخاب شدند. نتایج همبستگی و تحلیل رگرسیون حاکی از آن بود که رابطه معنادار و مثبت بین تاب آوری شناختی و هوش معنوی وجود دارد. همچنین تاب آوری دانشجویان توسط هوش معنوی با چهار مؤلفه خودآگاهی متعالی، تجارب معنوی، شکیبایی و بخشش قابل پیش بینی است. مطالعه لیسن و واچپولتز نیز نشان داد که معنویت، مقاومت افراد را در برابر درد افزایش می دهد (لیسن و واچپولتز، ۲۰۱۱).

^۱ Lysne & Wachholtz

با گسترش تحقیقات مربوط به رابطه هوش معنوی با تاب آوری، برای جمع‌بندی آن‌ها لازم بود نتایج آن‌ها جمع‌بندی و خلاصه شود. یکی از شیوه‌های دقیق تجمیع نتایج عددی پژوهش‌ها فن فراتحلیل است. فراتحلیل به مجموعه روش‌های آماری گفته می‌شود که به منظور ترکیب مطالعات مستقل آزمایشی و همبستگی که دارای پرسش‌های پژوهشی یکسانی درباره یک موضوع واحد می‌باشند، انجام و به یک برآورد و نتیجه واحد منجر می‌شود. فراتحلیل برخلاف روش‌های پژوهش سنتی، از خلاصه‌های آماری مطالعات منفرد به عنوان داده‌های پژوهش استفاده می‌کند (مصرآبادی و عرفانی آداب، ۱۳۹۳). با استفاده از روش فراتحلیل، می‌توان نتایج کمی مطالعات مختلف یک حوزه را به مقیاسی مشترک تبدیل کرد و با روش‌های آماری خاص، دوباره به تحلیل داده‌های کمی حاصل از این مطالعات پرداخت. به کمک این روش، می‌توان علت تفاوت‌های موجود در پژوهش‌های انجام شده را درک کرد و در دستیابی به نتایج کلی و کاربردی از آن بهره جست. بدون انجام فراتحلیل در یک زمینه تحقیقی با پژوهش‌های متعدد، روبرو هستیم که با توجه به نتایج متفاوت این تحقیقات، امکان جمع‌بندی و خلاصه‌سازی آن‌ها وجود ندارد. درواقع، هدف اصلی از فراتحلیل، جمع‌بندی و ادغام نتایج پژوهش‌های انجام شده در یک حوزه مشخص است تا به یک نتیجه کلی رسید (مصرآبادی، ۱۳۹۵). بنابراین، با توجه به مبانی نظری و تجربی بحث شده، هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی فراتحلیلی پژوهش‌های انجام گرفته داخلی و خارجی در زمینه رابطه هوش معنوی با تاب آوری به منظور بازنگری مطالعات پیشین و ترکیب نتایج آن‌ها برای پاسخگویی به پرسش‌های زیر است:

۱- اندازه اثر کلی رابطه هوش معنوی با تاب آوری چقدر است؟

۲- آیا پژوهش‌های قبلی همگون و دارای تورش چاپ و انتشار هستند؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از نوع فراتحلیل بود. در این پژوهش ابتدا با استفاده از کلیدواژه هوش معنوی برای متغیر پیش‌بین و کلیدواژه تاب آوری برای متغیر وابسته در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی و موتورهای جستجوی گوناگون به یافتن و جمع‌آوری تمام مقاله‌های منتشر شده به زبان فارسی و انگلیسی، نتایج پژوهش‌های ایرانی و خارجی، پایان‌نامه و مقاله‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد و دکتری اقدام شد که به نحوی به بررسی رابطه هوش معنوی و تاب آوری پرداخته بودند. بدین ترتیب تمامی پژوهش‌های انجام شده در فاصله سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۷ برای مقاله‌های داخلی و ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ برای مقاله‌های خارجی با استفاده از پایگاه‌های اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه بانک اطلاعات نشریات کشور (magiran)، پایگاه مجلات تخصصی نور (noormags)، پایگاه‌های پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (IranDoc)، پایگاه گوگل اسکولار (Google Scholar) گردآوری شدند. برای وارد کردن هر پژوهش در فراتحلیل ملاک‌های زیر در نظر گرفته شدند:

۱- پژوهش‌ها در سازمان، دانشگاه‌ها و یا مراکز آموزش عالی انجام شده باشند.

۲- پژوهش‌ها در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و یا دکتری انجام شده باشند.

۳- پژوهش‌ها با استفاده از ابزارها و روش‌های معتبر و دارای ویژگی‌های روان‌سنجی و مطلوب انجام شده باشند.

۴- پژوهش‌ها از نظر اصول و روش‌شناختی به‌درستی انجام‌شده باشند.

۵- پژوهش‌ها اطلاعات لازم برای محاسبه اندازه اثر را ارائه کرده باشند.

با توجه به ملاک‌های ورود پژوهش‌ها در فراتحلیل، از میان پژوهش‌های انجام‌شده ۳۷ پژوهش انتخاب و تحلیل شدند. تحلیل داده‌های پژوهش بر اساس ضریب همبستگی پیرسون برای مدل اثرهای ثابت (Fixed effect model)، نمودار کیفی، آزمون همگنی، مجذور I صورت پذیرفت. برای محاسبه اندازه‌های اثر و نیز فعالیت‌های آماری بعدی در ارتباط با ترکیب نتایج از نرم‌افزار CMA ویرایش دو استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

اندازه اثر مطالعات اولیه

جدول شماره ۱ فراتحلیل مطالعات هوش معنوی با تاب آوری بر اساس ۳۷ مطالعه نشان می‌دهد. روش مورد استفاده در پژوهش‌های مورد مطالعه توصیفی از نوع همبستگی بودند.

جدول (۱): داده‌های فراتحلیل هوش معنوی با تاب آوری

ردیف	مطالعات	سال	n	r	Z فیشر	SE	P
۱	ابراهیمی برمی	۱۳۹۶	۱۶۳	.۳۸	.۴۰۰	.۰۷۹	.۰۰۱
۲	امیری	۱۳۹۳	۱۹۱	.۵۹۳	.۶۸۲	.۰۷۳	.۰۰۱
۳	بهریزی و همکاران	۱۳۹۳	۹۹	.۴۹	.۵۳۶	.۱۰۲	.۰۰۱
۴	پورسید مهدی	۱۳۹۵	۳۶۰	.۵۷	.۶۴۸	.۰۵۳	.۰۰۱
۵	جلیلی و همکاران	۱۳۹۵	۱۵۰	.۴۱۱	.۴۳۷	.۰۸۲	.۰۰۱
۶	جمشیدی و همکاران	۱۳۹۵	۲۶۹	.۵	.۵۴۹	.۰۶۱	.۰۰۱
۷	حمید و همکاران	۱۳۹۱	۱۰۰	.۳۵	.۳۶۵	.۱۰۲	.۰۰۱
۸	خدابخشی کولائی و همکاران	۱۳۹۲	۲۱۱	.۶۵۹	.۷۹۱	.۰۶۹	.۰۰۱
۹	رستگار شه بندی	۱۳۹۷	۷۳۰	.۳۸	.۴۰۰	.۰۳۷	.۰۰۱
۱۰	ستارپورایرانی و همکاران	۱۳۹۷	۲۱۶	.۳۹	.۴۱۲	.۰۶۹	.۰۰۱
۱۱	شمسایی	۱۳۹۶	۲۹۱	.۳۲۸	.۳۴۱	.۰۵۹	.۰۰۱
۱۲	صدیقی ارفعی و همکاران	۱۳۹۳	۲۲۸	.۵۸	.۶۶۲	.۰۶۷	.۰۰۱
۱۳	رستگار و همکاران	۱۳۹۵	۳۸۴	.۲۷۴	.۲۸۱	.۰۵۱	.۰۰۱
۱۴	عبداله زاده و همکاران	۱۳۹۴	۱۰۰	.۶۶	.۷۹۳	.۱۰۲	.۰۰۱

۱۵	کریمی	۱۳۹۵	۱۶۸	۰/۹۲۱	۱/۵۹۶	۰/۰۷۸	۰/۰۰۱
۱۶	کشاورزی و یوسفی	۱۳۹۱	۳۵۴	۰/۴۵	۰/۴۸۵	۰/۰۵۳	۰/۰۰۱
۱۷	مشایخی دولت آبادی و محمدی	۱۳۹۳	۴۰۸	۰/۳۳	۰/۳۴۳	۰/۰۵۰	۰/۰۰۱
۱۸	نیک منش و کیخا	۱۳۹۴	۱۸۰	۰/۵۰	۰/۵۴۹	۰/۰۷۵	۰/۰۰۱
۱۹	اقدام	۱۳۹۶	۱۵۰	۰/۵۵	۰/۶۱۸	۰/۰۸۲	۰/۰۰۱
۲۰	ترمس هفشجانی و احمدی	۱۳۹۵	۱۰۷	۰/۲۵۴	۰/۲۶۰	۰/۰۹۸	۰/۰۰۸
۲۱	مرتضوی	۱۳۹۴	۱۵۰	۰/۴۷	۰/۵۱۰	۰/۰۸۲	۰/۰۰۱
۲۲	قدرت الهی فرد	۱۳۹۲	۱۹۱	۰/۷۲	۰/۹۰۸	۰/۰۷۳	۰/۰۰۱
۲۳	افضلی	۱۳۹۶	۳۸۵	۰/۵۵	۰/۶۱۸	۰/۰۵۱	۰/۰۰۱
۲۴	پاسالاری	۱۳۹۱	۲۵۰	۰/۴۷	۰/۵۱۰	۰/۰۶۴	۰/۰۰۱
۲۵	ترمس هفشجانی	۱۳۹۴	۱۰۷	۰/۲۵۴	۰/۲۶۰	۰/۰۹۸	۰/۰۰۸
۲۶	کیخا	۱۳۹۲	۱۸۰	۰/۵۰	۰/۵۴۹	۰/۰۷۵	۰/۰۰۱
۲۷	نادی راوندی	۱۳۹۳	۲۲۸	۰/۵۸	۰/۶۶۲	۰/۰۶۷	۰/۰۰۱
۲۸	اکبرآبادی	۱۳۹۶	۱۰۰	۰/۷۱	۰/۸۸۷	۰/۱۰۲	۰/۰۰۱
۲۹	نجاتی فر	۱۳۹۵	۲۸۰	۰/۵۹	۰/۶۷۸	۰/۰۶۰	۰/۰۰۱
۳۰	درویش زاده و دشت بزرگی	۲۰۱۷	۲۰۰	۰/۵۱۲	۰/۵۶۵	۰/۰۷۱	۰/۰۰۱
۳۱	دودمان و مرادی کور	۲۰۱۵	۱۰	۰/۲۶۸	۰/۲۷۵	۰/۳۷۸	۰/۴۶۷
۳۲	حاتمی و همکاران	۲۰۱۹	۱۳۴	۰/۳۹۴	۰/۴۱۷	۰/۰۸۷	۰/۰۰۱
۳۳	کشتگار و جناآبادی	۲۰۱۴	۳۵۴	۰/۶۸	۰/۸۲۹	۰/۰۵۳	۰/۰۰۱
۳۴	خسروی و نیک منش	۲۰۱۴	۳۰۷	۰/۳۱۳	۰/۳۲۴	۰/۰۵۷	۰/۰۰۱
۳۵	پرتوی و بلند	۲۰۱۶	۱۰۵	۰/۳۸۱	۰/۴۰۱	۰/۰۹۹	۰/۰۰۱
۳۶	رحیمی اصل و آزادی	۲۰۱۷	۲۹۳	۰/۶۲۶	۰/۷۳۵	۰/۰۵۹	۰/۰۰۱
۳۷	سلم آبادی و همکاران	۲۰۱۶	۱۲۰	۰/۷۸	۱/۰۴۵	۰/۰۹۲	۰/۰۰۱
۳۸	حاتمی	۲۰۱۹	۹۲	۰/۳۵	۰/۳۶۵	۰/۱۰۶	۰/۰۰۱

جدول شماره ۱ فاصله اطمینان اثر برای رابطه خلاقیت با پیشرفت تحصیلی را نشان می دهد. همان طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می شود به جز مطالعه شماره ۳۱ اندازه اثر سایر مطالعات مورد بررسی در سطوح ۰/۹۵. معنی دار هستند. بالاترین اندازه اثر در این ۳۳ مطالعه به ترتیب مربوط به شماره ۱۵ (۰/۵۹۶) و ۳۷ (۱/۰۴۵) و ۲۲ (۰/۹۰۸) و ۲۸ (۰/۸۸۷) و ۳۳ (۰/۸۲۹) است.

اندازه اثر خلاصه یا ترکیبی

جدول ۲ اندازه‌های اثر ترکیبی مدل تثبیت‌شده و تصادفی رابطه هوش معنوی با تاب آوری نشان می‌دهد. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، میانگین اندازه اثرهای ترکیبی رابطه هوش معنوی با تاب آوری در مدل تثبیت‌شده برابر است با ۰/۵۰۷ و در مدل تصادفی برابر است با ۰/۵۲۰. که هر دو از لحاظ آماری معنی‌دار می‌باشند. ($P \leq 0/001$) بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که هوش معنوی با تاب آوری رابطه دارد. لذا بر این اساس فرض صفر مبنی بر اینکه متوسط کلی اندازه اثر رابطه ندارد، رد می‌شود. بر اساس ملاک‌های کوهن (۱۹۸۸؛ نقل از هومن، ۱۳۹۲). برای تغییر معنی‌داری عملی اندازه اثر، ارزش‌های d بالا نشان‌دهنده میزان اندازه اثر زیاد هستند. به همین دلیل، میانگین اندازه اثر پژوهش حاضر (۰/۵۰۷) را می‌توان به عنوان اثر متوسط متغیر هوش معنوی با تاب آوری تفسیر کرد.

جدول (۲): اندازه اثر ترکیبی رابطه هوش معنوی با تاب آوری

مقدار P	مقدار Z	فاصله اطمینان ۰/۰۹۵		خطای معیار	اندازه اثر ترکیبی	مدل
		حد بالا	حد پایین			
۰/۰۰۰	۵۰/۷۴۱	۰/۵۲۳	۰/۴۹۱	۰/۱۵	۰/۵۰۷	تثبیت شده
۰/۰۰۰	۱۴/۶۷۸	۰/۵۷۴	۰/۴۶۲		۰/۵۲۰	تصادفی

تحلیل ناهمگنی

برای بررسی ناهمگنی^۷ مطالعات از شاخص Q استفاده شد. شاخص Q برای ۳۸ مطالعه با درجه آزادی ۳۷ برابر ۴۴۸/۰۴۱ محاسبه شد که در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار است، بنابراین فرض صفر رد شده و نتیجه می‌گیریم که مطالعات مورد بررسی نامتجانس و ناهمگون هستند. آمار I نیز محاسبه شد و برابر ۹۱/۷۴۲ است که نشانگر ناهمگونی در مطالعات است. بدین ترتیب، مطالعات مورد بررسی در یک اندازه اثر حقیقی مشترک هستند و تفاوت‌های اندازه ناشی از خطای نمونه‌گیری است. از سوی دیگر محاسبه‌های مربوط به اثر تصادفی نیز معنی‌دار بودند. بنابراین، ناهمگونی مطالعات ناشی از روش آماری نیست، به همین دلیل از مدل اثرهای ثابت استفاده شد و نسبت به جستجوی متغیرهای تعدیل جامع فراتحلیل ترسیم شد و از N ایمن از خطای کلاسیک استفاده شد.

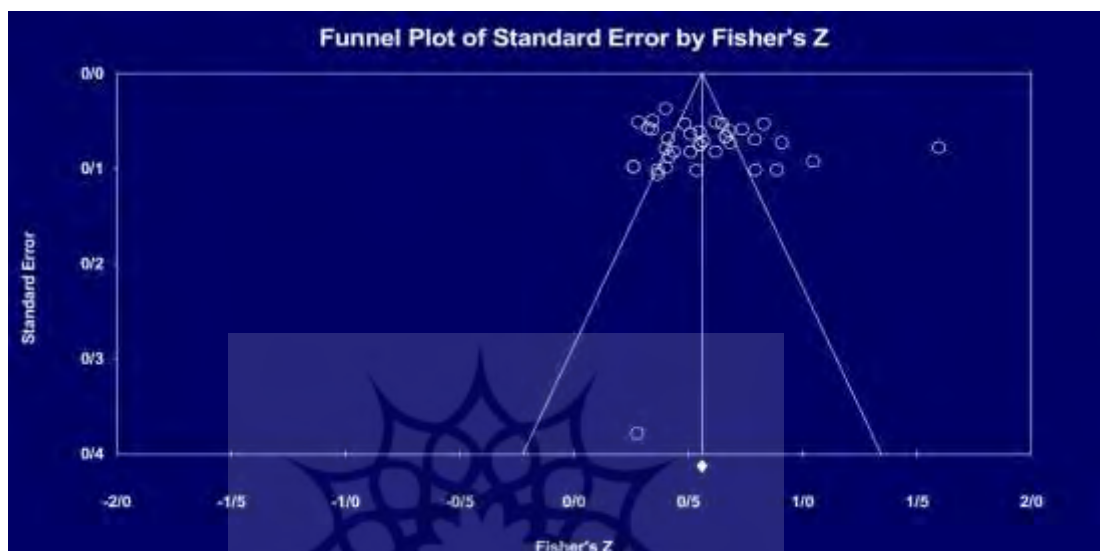
تحلیل‌های سوگیری انتشار

سوگیری انتشار، ناشی از چاپ نشدن تحقیقات اولیه‌ای هستند که دارای اندازه‌های اثر کوچک و غیر معنی‌دار هستند. برای تشخیص سوگیری انتشار شیوه‌ای ترسیمی (نمودار قیفی) و شیوه عددی (تعداد امن از تخریب، همبستگی رتبه‌ای بگ و مزومدر و عرض از مبدأ رگرسیون ایگر) به کار می‌رود (مصرآبادی، ۱۳۹۵).

^۷ Heterogeneity

نمودار کیفی

در نمودار کیفی، مطالعات دارای حجم نمونه بزرگ تر در بالای نمودار و اطراف اندازه اثر خلاصه، قرار می گیرند؛ مطالعات کوچک تر در پایین نمودار ظاهر می شوند. در صورت وجود سوگیری انتشار، تراکم مطالعات اولیه در پایین نمودار و در یک طرف میانگین، نسبت به طرف دیگر بیشتر می شود. همان گونه که نمودار ۱ نشان می دهد پژوهش حاضر تا اندازه ای دارای تورش چاپ و انتشار است. این امر می تواند ناشی از حجم نمونه مطالعات مورد استفاده باشد.

نمودار ۱. نمودار کیفی خطای استاندارد بر اساس Z فیشر در مورد اثرات ثابت

تعداد امن از تخریب

آزمون تعداد امن از تخریب آن تعداد مطالعات از دست رفته با میانگین اندازه صفر را مشخص می کند که در صورت ورود آن ها به فراتحلیل اندازه اثر خلاصه غیر معنی دار می شود. در مورد نتیجه آزمون fail safe N که به مسئله تحقیقات گم شده می پردازد؛ یعنی همان مشکل پژوهش های بایگانی شده^۸ می توان گفت که مقدار ۴۲۵۴ مطالعه با اندازه اثر صفر لازم است بررسی شود تا چنین نتیجه ای صفر شود؛ یعنی هر چه این مقدار مطالعات بیشتر باشد محقق از نتیجه کار خود مطمئن تر خواهد بود.

طبق نظر بورنشتاین^۹ (بی تا) در با توجه به مشکلاتی که آزمون امن از تخریب^{۱۰} N پیشنهادی روزنتال دارد (در نظر گرفتن معناداری آماری و نه بالینی _ مفروض داشتن اندازه صفر برای مطالعات بایگانی شده و نه منفی) میزان به دست آمده از آزمون

^۸ جایی که فرض می شود پژوهش های غر مع دار در آنجا نگهداری می شود (File drawer)

^۹ Borenstein

^{۱۰} The fail safe

اوروین^{۱۱} به دلیل رفع مشکلات مذکور برآورد بهتری را به دست می‌دهد. این آزمون به محقق امکان می‌دهد تا سطح خاصی را برای معناداری بالینی و اندازه اثر مشخصی را برای مطالعات گم‌شده در نظر بگیرد.

جدول (۳): نتیجه آزمون تعداد امن مطالعات اوروین

میزان آمار هجز مشاهده شده	۰/۵۰۷۴۴
ملاک کمترین آماره هجز	۰/۰۰۰
میانگین هجز در مطالعات گم شده	۰/۰۰۰
ملاکی که باید بین ارزش های دیگر قرار گیرد	

آزمون همبستگی طبقه‌ای تاو کندال بگ و مزومدر^{۱۲} هم نوعی دیگر از آزمون سوگیری مطالعات است. تفسیر آن مانند تفسیر هر همبستگی دیگر است. در اینجا همبستگی بین اندازه اثر استاندارد با واریانس‌ها یا خطاهای استاندارد بررسی می‌شود. همبستگی صفر به معنای عدم رابطه بین اندازه اثر و میزان دقت نتیجه مطالعات است. اگر عدم تقارن ناشی از سوگیری انتشار باشد، انتظار می‌رود که انحراف استانداردهای بالا (مربوط به مطالعات کوچک) با اندازه اثرهای بیشتر همبستگی داشته باشد. از آنجاکه عدم تقارن می‌تواند در جهت معکوس هم ظاهر شود، آزمون دوسویه خواهد بود. در این موقعیت مقدار تائوی کندال برابر با ۰/۴۰۰۰ محاسبه که با آزمون دو دامنه غیر معنی‌دار (۰/۷۲۵) است؛ در این موقعیت طبق نتیجه غیر معناداری آزمون ضریب همبستگی تاو و مقدار پایین ضریب همبستگی، سوگیری انتشار کم تشخیص می‌شود.

ایگر^{۱۳} و اشترن به دلایلی مثلاً کمی اندازه مطالعات و توان پایین آزمون بگ و مزومدر، نسبت به نتایج فوق هشدار می‌دهند و در مقابل ایگر آزمون رگرسیون خطی زیر را پیشنهاد می‌دهد. در اینجا از ارزش‌های واقعی اندازه‌های اثر و میزان دقت آن‌ها استفاده می‌شود و نه رتبه‌های آن‌ها. در اینجا هم تفسیر معناداری باید دوسویه باشد. از آنجاکه نقطه برآورد و فاصله اطمینان اطلاعات بهتری از میزان معناداری فراهم می‌آورند در نتیجه آزمون ایگر هم این امر لحاظ شده است. در عرض از مبدأ رگرسیون ایگر، چنان چه عرض از مبدأ مقداری متفاوت با صفر و معنی‌دار باشد علت آن سوگیری انتشار است. در این موقعیت عرض از مبدأ برابر با ۱/۸۶۷۷۰ و در حالت دو دامنه غیر معنی‌دار است. در این موقعیت طبق نتیجه غیر معنی‌داری (۰/۳۴۹) عرض از مبدأ رگرسیون ایگر، سوگیری انتشار کم تشخیص داده می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر برای بررسی فرا تحلیلی رابطه هوش معنوی با تاب آوری انجام شد، تا ضمن ترکیب یافته‌های متفاوت مطالعات موجود، امکان نتیجه‌گیری دقیق‌تر در این زمینه را فراهم سازد. نتایج نشان داد که میانگین اندازه اثر کلی مطالعات انجام‌شده در زمینه هوش معنوی با تاب آوری مدل اثرات ثابت برابر ۰/۵۰۷ و برای اثرات تصادفی برابر ۰/۵۲۰ است.

^{۱۱} Orwin

^{۱۲} Begg and Mazumdar rank correlation

^{۱۳} Egger

که هر دو در سطح ۰/۰۰۱ معنی دار هستند. بنابراین میانگین اندازه اثر پژوهش حاضر (۰/۵۰۷) را می توان به عنوان اندازه اثر متوسط رابطه هوش معنوی با تاب آوری تفسیر کرد.

یافته های این پژوهش نشان داد که بین هوش معنوی و شادکامی رابطه معناداری وجود دارد (جوادی نژاد و همکاران، ۲۰۱۹؛ جوادیان، حیدرپور یزدی و بهزادمنش، ۱۳۹۸؛ مشعل پور فرد، ۱۳۹۷؛ حمید و همکاران، ۱۳۹۰؛ هاشمی و جوکار، ۱۳۹۰). نتایج این تحقیق با نتایج پژوهش (حمید و همکاران، ۱۳۹۱؛ حسین چاری و محمدی، ۱۳۹۰؛ کشاورزی و یوسفی، ۱۳۹۱؛ نیک آمال و شادمان فر، ۱۳۹۲؛ لیسن و واچپولتز، ۲۰۱۱) بین هوش معنوی و تاب آوری رابطه مثبت نشان دادند همسو است.

بنابراین، با توجه به نتایج حاصل از این پژوهش که در واقع به ترکیب پژوهش های اولیه در حوزه رابطه هوش معنوی با تاب آوری پرداخته است می توان نتیجه گرفت که هوش معنوی می تواند بر تاب آوری نقش مؤثری داشته باشد. در واقع نتایج این فراتحلیل نشان داد که هوش معنوی با تاب آوری رابطه مثبت و معناداری دارد و می تواند موجب تاب آوری بشود. علی رغم نتایج به دست آمده، این پژوهش با محدودیت هایی هم روبه رو بوده است. از جمله این محدودیت ها می توان به موارد زیر اشاره کرد: احتمال عدم گزارش پژوهش های غیر معنی دار، عدم گزارش کامل اطلاعات روش شناسی در برخی از پژوهش ها، عدم گزارش اطلاعات آماری دقیق و مناسب و به خصوص آماره های توصیفی در برخی از پژوهش ها که در واقع یکی از ساده ترین و پرکاربردترین روش محاسبه اندازه اثر در مطالعات فراتحلیل است، از دیگر محدودیت های این پژوهش بود. در راهنمای انتشارات انجمن روانشناسی آمریکا^۴ (۲۰۰۹) ذکر شده است، برای این که خواننده اهمیت یافته های شمارا به طور کامل درک کند، تقریباً همیشه لازم است که نوعی اندازه اثربخش در نتایج گزارش قید شود. از این گذشته انجام مطالعات فراتحلیل نیازمند محاسبه اندازه اثر است که در پاره ای موارد بسیار دشوار و وقت گیر است. پژوهشگران آتی باید ترغیب شوند تا ضمن به کارگیری روش های آماری مناسب، مقدار اندازه اثر را نیز در گزارش های خود ارائه کنند تا راهنمای فراروی پژوهش های بعدی باشد.

منابع

آلبوکردی، سجاد؛ نیکوسیر جهرمی، محمد؛ حسینی، سمانه؛ نیک رو، معصومه. (۱۳۹۱). رابطه تاب آوری و اختلالات روانی در جوانان مجرم زندان مرکزی شیراز. *مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی کردستان*، دوره ۱۷، صص ۴۳-۵۰. کردستان.

جوادیان، سیدرضا. حیدر پور یزدی، مهرناز السادات. بهزادمنش، سیده مریم. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش هوش معنوی بر تاب آوری زنان سرپرست خانوار در شهر یزد. *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، ۴(۱۳)، ۱۶۱-۱۸۱.

حسین چاری، مسعود؛ محمدی، مژگان. (۱۳۹۰). پیش بینی تاب آوری روان شناختی بر اساس اعتقادات مذهبی در دانشجویان شهری و روستایی. *روانشناسی معاصر*، ۶(۲)، ۴۵-۵۶.

^۴ American psychological association

- حمید، نجمه؛ کیخسروانی، مولود؛ بابامیری، محمد؛ دهقانی، مصطفی. (۱۳۹۰). بررسی رابطه ی سلامت روان و هوش معنوی با تاب آوری در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه. *فصلنامه ی علمی پژوهشی جنتاشاپیر*، ۳(۲): ۳۳۱-۳۳۸.
- حمید، نجمه. و همکاران. (۱۳۹۱). بررسی رابط سلامت روان و هوش معنوی با تاب آوری در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه. *جنتاشاپیر*، ۳(۲): ۳۳۱-۳۳۸.
- خدابخشی کولایی، ا. حیدری، ص. خوش کنش، ا. و حیدری، م. (۱۳۹۲). ارتباط هوش معنوی با تاب آوری در برابر استرس و ترجیح روش زایمان در بین زنان باردار. *مجله زنان مامایی و نازایی ایران*، ۱۶(۵۸): ۸-۱۵.
- کاویانی، زینب. حمید، نجمه. و عنایتی، میرصلاح الدین. (۱۳۹۳). تاثیر درمان شناختی رفتاری مذهب محور بر تاب آوری زوجین. *دانش و پژوهش در روان شناسی کاربردی*، ۱۵(۳): ۳۴-۲۵.
- کشاورزی، سمیه و یوسفی، فریده. (۱۳۹۱). رابطه بین هوش عاطفی، هوش معنوی و تاب آوری. *مجله روان شناسی*، ۱۶(۳): ۲۹۹-۳۱۸.
- مشعل پورفرد، مرضیه. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش هوش معنوی بر تاب آوری مادران کودکان دارای اختلال کم توجهی/بیش فعالی. *فصلنامه کودکان/استثنایی*، ۱۸(۱): ۱۰۹-۱۱۸.
- مصرآبادی، جواد. (۱۳۹۵). فراتحلیل (مفاهیم، نرم افزار و گزارش نویسی). تبریز: انتشارات دانشگاه شهید مدنی. ۱۳۲-۱۲۸.
- مصرآبادی، جواد؛ و عرفانی آداب، الهام. (۱۳۹۳). فراتحلیل رابطه راهبردهای یادگیری با پیشرفت تحصیلی. *دو فصلنامه راهبردهای شناختی در یادگیری*، ۲(۲): ۹۷-۱۱۸.
- میکائیلی منیع، فرزانه؛ بابایی، زینب و حسنی، محمد. (۱۳۹۳). بررسی رابطه ی دینداری، هوش معنوی و بخشش با سازگاری اجتماعی در دانشجویان سال اول. *روانشناسی و دین*، ۳۳(۱): ۱۴۲-۱۲۳.
- مهریزه، مهناز. (۱۳۹۸). رابطه هوش معنوی، سبک های فرزندپروری و تاب آوری در پیش بینی سازگاری اجتماعی دانش آموزان. *مجله پیشرفت های نوین در روانشناسی. علوم تربیتی و آموزش و پرورش*، ۲(۱۴): ۶۸-۷۹.
- نیک آمال، میترا. و شادمان فر، نسرين. (۱۳۹۲). ارتباط هوش معنوی با تاب آوری روان شناختی در دانشجویان. *فصلنامه علمی پژوهشی سلامت روان شناختی*، ۱۵-۱.
- هاشمی، لادن و جوکار، بهرام. (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین تعالی معنوی و تاب آوری در دانشجویان دانشگاه. *دو فصلنامه روانشناسی معاصر*، ۴: ۱۲۳-۱۴۲.
- هومن، حیدر علی. (۱۳۹۲). استنباط آماری در پژوهش رفتاری. تهران، انتشارات سمت.

- American Psychological Association. (۲۰۰۹). *Publication manual of the American psychological association*. Washington: American Psychological Association.
- Borenstein, M. (n.d). *Software for Publication Bias, Chapter ۱۱*, Biostat, Inc., USA.
- Koszycki, D., Raab, K., Aldosary, F. & Bradwejn, J. (۲۰۱۰). A multifaith spiritually based intervention for generalized anxiety disorder: A pilot randomized trial. *Journal of clinical psychology*, ۶۶(۴), ۴۳۰-۴۴۱.
- Javadi Nejad, A., Heidari, A., Naderi, F., Bakhtiyar pour, S. & Hafezi, F. (۲۰۱۹). Effectiveness of spiritual intelligence in resilience and responsibility of students. *In J School Health*, ۶(۳): ۱-۷.
- Leone, E., Dorstyn, D. & Ward, L. (۲۰۱۶). Defining Resilience in Families Living with Neurodevelopmental Disorder: A Preliminary Examination of Walsh's Framework. *J Dev Phys Disabil*, ۲۸(۴): ۵۹۵-۶۰۸.
- Lysne, C.J. & Wachholtz, A.B. (۲۰۱۱). Pain, spirituality, and meaning making, what can we learn from the literature? *Religions*, ۲(۱): ۱-۱۶.
- Mashaekhi Dolat Abadi, M. & Mohamadi, M. (۲۰۱۴). Resilience and spiritual intelligence as predictors of academic self-efficacy in urban and rural students. *Journal of School Psychology*, ۳(۲), ۵۰۵-۵۵۵. (in persian)
- McAllister, M. & McKinnon, J. (۲۰۰۹). The importance of teaching and learning resilience in the health disciplines: a critical review of the literature. *Nurse Educ Today*, May; ۲۹(۴): ۳۷۱-۹.
- Oshio, A., Taku, K., Hirano, M. & Saeed, G. (۲۰۱۸). Resilience and Big Five personality traits: A meta-analysis. *Personality and Individual Differences*, ۱۲۷, ۵۴-۶۰.
- Ozawa, C., Suzuki, T., Mizuno, Y., Tarumi, R., Yoshida, K., Fujii, K. & Uchida, H. (۲۰۱۷). Resilience and spirituality in patients with depression and their family members: A cross-sectional study. *Comprehensive psychiatry*, ۷۷, ۵۳-۵۹.
- Sheikholslami A, Sadeghi, Z. & Mohammadi, N. (۵۰۱۵). The relationship of resiliency and perceived social support with adjustment of mothers with intellectually disable child. *Psychology of Exceptional Individuals*, ۵:۱۲۵-۳۹. [Persian]. doi: ۱۰.۲۲۰۵۴/jpe.۲۰۱۶.۵۲۸۵
- Sohrabi, F. & Naseri, A. (۲۰۱۳). *Spiritual Intelligence and its measurement scales*. Edition S, editor. Tehran: The Sound of Light. (Full Text in Persian)
- Zamirinejad, S., Piltan, M., Haghshenas, M., Tabarraei, Y. & Akaberi, A. (۲۰۱۴). Predicting happiness based on spiritual intelligence. *Quarterly Journal of Sabzevar University of Medical Sciences*, ۲۰(۵), ۷۷۳-۷۸۱.